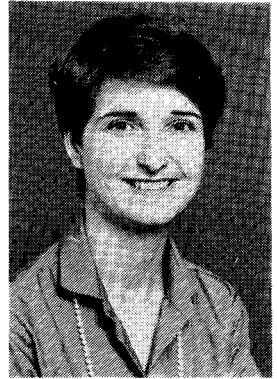

door mr. Y.M.C.T. van Rooy

Mr. Y.M.C.T. van Rooy (1951) is adjunct-secretaris buitenland van het Nederlands Christelijk Werkgeversverbond.

Het gezicht van het CDA

Veel CDA-leden trekken zich het verwijt aan, dat hun partij aan gezicht zou verliezen. Typerend voor deze kritiek is, dat zij doorgaans wordt verwoord door de publicitaire spraakmakers ter linker- en rechterzijde. Deze relativering neemt niet weg, dat binnen het CDA terechte zorg bestaat over de herkenbaarheid van de politieke koers.

De onlangs verschenen CDA-rapporten 'Van Verzorgingsstaat naar Verzorgingsmaatschappij' (VS/VM) en 'Appèl en Weerklank' (A/W) komen dan ook als groepen. Zij hebben een verschillende functie, maar beide hebben gemeen, dat ze het gezicht van het CDA naar binnen en naar buiten willen verduidelijken. In dit artikel zal ik eerst ingaan op het rapport VS/VM. Daarna komt A/W ter sprake, in het bijzonder de uitgangspunten van de christen-democratie. Ik besluit met enkele gedachten over de versterking van het christen-democratisch appèl op de (jongere) kiezer.

De titel 'Van Verzorgingsstaat naar Verzorgingsmaatschappij' dekt maar ten dele de lading van dit rapport over de politieke plaatsbepaling van het CDA. Het gaat veeleer om een herijking van het christen-democratisch denken over mens, samenleving en de rol van de staat. Of,

zoals de opstellers zeggen, het is een middellange-termijnvisie voor het overgangstijdperk van de jaren '80. Die visie heeft betrekking op vier sleutelthema's voor de nabije toekomst: de (on)betaalde arbeid; de zorgzame samenleving; vrede en veiligheid; en als meest cruciale sleutelthema 'de rol van de overheid'. Daarin moet de politieke overtuiging van de christen-democratie zichtbaar worden. En het dient nu al gezegd, de opstellers maken die pretentie een heel eind waar.

Gebrek aan nuancering

Daarom is het jammer dat hun voorafgaande analyse van het 'moderne levensgevoel' hier en daar lijdt aan een gebrek aan nuancering. Ik ga hier nader op in. Allereerst wordt de opkomende ik-cultuur nogal gemakkelijk vereenzelvigd met het liberale denken. Het rapport spreekt over de 'liberale hang naar exploitatie van de ik-gerichtheid'. Tegelij-

kertijd stelt men dat de ik-cultuur mensen aanmoedigt meer hun rechten dan hun plichten te laten gelden. Dit moet men echter niet alleen de liberalen verwijten. Het groepsegoïsme waarover gesproken wordt – met het 'wij eisen' als gemeenschappelijk kenmerk – treft men evenzeer links in het politieke spectrum aan. Het verschil tussen de liberale en de linkse ik-cultuur zit hem vooral in de financiering ervan. Grofweg gezegd: voor de socialisten moet de overheid voor de kosten opdraaien, terwijl de liberalen ieder de eigen rekening willen laten betalen. Hierbij zijn zij overigens aangevend dat ook de christen-democratie geen afdoende weerwoord gevonden heeft tegenover de ik-cultuur. Zeker ook niet tegenover de afwenteling van de eigen verantwoordelijkheid.

Een tweede tekortkoming in het rapport is het voorbijgaan aan de zorg die ook in kringen van de VVD en de PvdA bestaat over de negatieve gevolgen van het 'moderne levensgevoel'. De overtrokken verwachtingen van de burgers ten aanzien van de overheid krijgen bijvoorbeeld ruime aandacht in het boek 'De illusie van de democratische staat' van Paul Kalma¹⁾.

Een derde manco is dat de positieve aspecten van een meer op de ontplooiing van het individu gerichte maatschappij, te summier worden belicht. Ik doel hier met name op de verander(en)de visie op de positie van de vrouw. De ontwikkeling naar een grotere mondigheid van het individu heeft de vrouw meer bewust gemaakt van de plaats in de samenleving die haar toekomt. Het is niet langer vanzelfsprekend dat alleen de vrouw de taken binnenshuis vervult; zij heeft evenzeer als de man recht op volwaardige deelneming aan het maatschappelijk gebeuren buitenshuis. De gerechtvaardigde

aanspraken van vrouwen op gelijkwaardige kansen in de samenleving, bijvoorbeeld ten aanzien van betaalde arbeid, kunnen zoals nog wel gebeurt, niet beschouwd worden als een 'doorschieten' van de ik-cultuur.

Tenslotte nog een opmerking over de gesignaleerde collectieve ik-cultuur die zich uit in de vorm van groepsegoïsme en protectionisme. Tegenover deze, op zich juiste, constatering staat gelukkig dat nog steeds groot belang wordt gehecht aan de ontwikkelingssamenwerking. Hiervan getuigt ondermeer de bereidheid om uit solidariteit met de derde wereld niet aan de omvang van de ontwikkelingshulp te tornen.²⁾

Deze kanttekeningen bij de analyse in VS/VM van het moderne levensgevoel laten onverlet dat het rapport zich terecht afzet tegen enerzijds het doorschieten van de ik-cultuur en anderzijds het gebruik van de overheid als afvalbak. Centraal in de christen-democratische maatschappijvisie staat immers de mens, die niet alleen leeft voor zichzelf, maar in verantwoordelijkheid voor de medemens zijn plaats op deze wereld moet waarmaken. Voor het dragen en beleven van deze verantwoordelijkheid moet de mens ruimte worden geboden. Daarom is het juist dat het rapport als belangrijkste sleutelthema ziet: het overheersende stempel dat de overheid op dit moment op de samenleving drukt.

Doorgeschoten overheidsbemoeiing

Hoe is het zover gekomen? Het rapport geeft als belangrijkste verklaringen:

- het aanprijzen door de politieke partijen om maatschappelijke problemen en knelpunten naar de overheid af te wentelen;
- een conceptie van de verzorgingsstaat

1) *De illusie van de 'democratische staat'*: Kluwer, Deventer, door Paul Kalma, stafmedewerker van de Wiardi Beckmanstichting, Wetenschappelijk Instituut van de PvdA.

2) Handhaving van de ontwikkelingshulp op 1,8% van het B.N.P.

waarbij de mens opgaat in de gemeenschap en de zorg voor elkaar wordt weggeorganiseerd.

Indedaad, de uitbouw van ons sociale-zekerheidsstelsel is een factor van betekenis. Hoewel dit stelsel oorspronkelijk uitging van een permanente economische groei en een beperkt gebruik door uitkeringsgerechtigden, werd ook toen al gewaarschuwd voor de onbeheersbare financiële consequenties op langere termijn. Toch liet het CDA de solidariteit zwaarder wegen dan het rentmeesterschap. Men gaf zich onvoldoende rekenschap dat de collectieve sector, en daarbinnen het sociale-zekerheidsstelsel, zich zelf ondergraaft, wanneer niet gezorgd wordt voor een gezond economisch draagvlak, te weten een goed functionerende particuliere sector.

Een andere, niet in het rapport genoemde, verklaring voor de steeds maar wassende rol van de overheid is het loslaten van financiële normen. Hierdoor lieten we overheidstaken uitgroeien tot dimensies, die niet alleen leiden tot een verdergaande inefficiency, maar waarbinnen ook in snel tempo steeds nieuwe rechten gevestigd werden, zonder voldoende basis voor duurzaamheid. De te grote pretentie van de overheid slaat nu op haarzelf terug. Kon zij in een tijd van economische groei voor grote weldoener spelen, in een tijd van recessie wordt zij ineens de grote boosdoener³⁾.

Naast het loslaten van de financiële normen zijn er nog andere verklarende factoren: de uitbreiding van overheidsinvloed en daarmee de verschuiving van de individuele verantwoordelijkheid naar de collectiviteit blijkt een zichzelf versterkend proces. Allengs is het vanzelfsprekend geworden om de overheid voor steeds meer verantwoordelijk te stellen: voor het achterblijven van de groei, voor

het ontbreken van werk, voor het teruggaan in inkomen. Maatschappelijke groeperingen staan snel klaar om voor de oorzaak en de oplossing van hun problemen naar Den Haag te verwijzen, hetzij voor subsidie, hetzij voor een nieuwe regeling. Of zoals Donner de relatie burger/overheid beschrijft: 'met elke moeite, elke misstand, elk probleem en elk plannetje komen zij naar de overheid en willen haar verplichten er iets aan te doen'⁴⁾. Ook het CDA heeft hieraan bijgedragen. Begrippen als soevereiniteit in eigen kring en het subsidiariteitsbeginsel zijn al jaren geleden in onbruik geraakt. In theorie was spreiding van verantwoordelijkheid leidraad voor de politieke koers, maar de praktijk was tegenovergesteld. Ook het CDA heeft, ongetwijfeld met de beste (maar kortzichtige) bedoelingen, meegewerkt aan een concentratie van verantwoordelijkheid bij de overheid. Het collectivistisch denken werkte als een permanente impuls naar meer wetgeving, meer overheid ook in financiële zin. Een derde belangrijke factor is de overschatting door de politieke beleidsmakers van de mogelijkheden van de staat om het economisch proces te sturen. Typerend daarvoor is dat op de (olie)crisis van de zeventiger jaren het PvdA/CDA-kabinet Den Uyl ragerde met 'gericht beleid' en 'socialisering van de vraag'. En dat terwijl voor een adequaat antwoord het accent in het beleid juist had moeten liggen op versterking van de markteconomie. Ook het in die jaren gevoerde 'allesomvattende' inkomensbeleid getuigt van een overschatting van de 'maakbaarheid' van de samenleving door de overheid.

Deze ideologisch bepaalde politieke pretenties worden in het rapport niet met zoveel woorden als verklaring voor de doorgesloten overheidsbemoeiing op-

3) Zie notitie van de Werkgroep Christen Democraten Middenstand Nederland aan de Werkgroep Politiek Perspectief van 25 februari 1983.

4) Prof. mr. A.M. Donner over *Doel van de Staat*, Nederlands Juristen Blad, 10 juni 1978.

gevoerd. Zij komen echter indringend aan bod bij de behandeling van de sleutelthema's. Het moet voor vele christen-democraten een verademing zijn, hoe hier afstand genomen wordt van de alles-beheersende staat zonder te vervallen in liberale concepties over de inrichting van ons sociaal-economisch bestel. Hier toont het CDA zijn ware gezicht.

Economisch en sociaal draagvlak

Om dit te illustreren beschrijf ik in het kort hoe naar aanleiding van het 'sleutelthema arbeid' een christen-democratische oplossing wordt gezocht voor de huidige werkloosheidsproblematiek.

Ruiterlijk wordt toegegeven dat ook het CDA niet vrij te pleiten is van een verkeerde reactie op de economische crisis die zich in het begin van de zeventiger jaren aankondigde. Als sociaal-economische oorzaken voor de verscherping van de crisis en de daarmee gepaard gaande werkloosheid worden genoemd:

- de nadruk op het verdelen in plaats van het produceren van de welvaart;
- lastenverschuiving naar de particuliere sector, waardoor de winsten van het bedrijfsleven fataal zijn uitgehold;
- het als maar laten oplopen van het financieringstekort (nog 2% in 1971!);
- het consumptief besteden van de aardgasbaten;
- centrale sturing door de overheid waardoor het bedrijfsleven zijn bewegingsvrijheid is ontnomen.

Het rapport ziet als sociaal-culturele factor die de stagnatie bevorderde een levenshouding, waarbij:

- consumenten accent krijgt boven produceren,
- zekerheid boven risico,
- gelijkheid boven verscheidenheid.

Daardoor werden ondernemen, winstmaken, hard werken en risico's nemen, verdachte begrippen.

Na zo'n kritische analyse ligt het voor de hand het antwoord op de huidige crisis te

zoeken in een 'harde' economische koers. Voor velen is dit inderdaad de enige garantie voor herstel op langere termijn, waarbij een sociaal korte-termijnbeleid alleen maar als stoorzender werkt. Toch zet het rapport VS/VM zich krachtig tegen deze (liberale) remedie af. Echter evenzeer tegen de (socialistische) visie die vooral heil ziet in het verdelen van de nog beschikbare arbeidsplaatsen. Met de opstellers van het rapport ben ik van mening, dat het tegenover elkaar stellen van een economisch herstelbeleid en een sociaal verdelingsbeleid een valse tegenstelling oproept. Voor de christen-democratie moeten rentmeesterschap en solidariteit hand in hand gaan. Of zoals VS/VM treffend formuleert: 'De centrale opgave is, een beleid te ontwikkelen waarin economisch herstel wordt bevorderd, zonder dat dit betekent dat gedurende een reeks van jaren honderdduizenden en straks wellicht een miljoen mensen 'rustig hun beurt moeten afwachten'. Een economische benadering waarin een sociale dimensie niet herkenbaar is, is even onaanvaardbaar als het omgekeerde: een sociaal beleid dat de economische grondslag aantast'.

Inderdaad, voor een verantwoord en herkenbaar beleid in de jaren tachtig, moet het CDA werken aan een economisch en sociaal draagvlak. VS/VM doet daartoe waardevolle voorstellen.

Het herstel van onze economie wordt ondermeer gezocht in vergroting van ruimte en bewegingsvrijheid voor het bedrijfsleven, meer flexibiliteit en mobiliteit van de werknemers. Vandaar geen gelijke aan ieder van bovenaf opgelegde arbeidstijdverkortings; wél flexibele arbeidsduurverkortings, zoveel mogelijk door de onderneming of instelling zelf in te vullen. Geen centrale loon- en inkomenspolitiek; wél besluitvorming in de onderneming zelf over de relatie lonen en werkgelegenheid. Geen alomvattende, door de overheid gegarandeerde, sociale

zekerheid; wèl basisvoorzieningen die door bedrijfsgenoten en sociale partners kunnen worden aangevuld.

Tegelijkertijd wil VS/VM het sociaal draagvlak voor het nieuwe beleid versterken door het verdiepen van de zeggenschap van de werknemers binnen ondernemingen en instellingen. Maar ook streeft het rapport naar verbreding van dat draagvlak door inhoud te geven aan het geleidelijk veranderde arbeidsethos. Daarin domineert nog steeds de waardering voor betaalde arbeid. Het is bij uitstek een uitdaging voor de christen-democratie om het begrip zinvolle arbeid anders in te vullen dan we gewend zijn. Onder arbeid verstaat VS/VM 'al die activiteiten die nodig zijn om de samenleving in stand te houden en die mensen in de gelegenheid stellen om zinvol te functioneren'. Door herverdeling van betaalde arbeid zal ook onbetaalde arbeid beter kunnen worden verdeeld. Het CDA zal positief moeten waarderen dat in onze samenleving betaalde en onbetaalde (vrijwillige en huishoudelijke) arbeid minder eenzijdig aan man en vrouw toevallen. Als mensen meer gelegenheid krijgen hun talenten tegelijk in te zetten in betaalde en onbetaalde arbeid zal de samenleving winnen aan evenwicht en elan.

Ontvetting van de staat

De paragraaf in VS/VM over het sleutelthema arbeid illustreert, hoe vanuit een christen-democratische benadering een balans kan worden gevonden tussen de staatstaak en het particuliere initiatief. De rol van de overheid moet niet alleen worden teruggedrongen ter sanering van de staatsfinanciën. Het gaat vooral om een gezondmaking van de samenleving zelf.

Terugdringen van de overheidstaken is echter een moeizaam proces. De 'ontvetting van de staat', zoals onze zuiderburen dit plastisch betitelen, vergt vooral bij

politici zelf veel doorzettingsvermogen. Zij zullen in eigen en andermans vlees moeten snijden. Wij leven zo collectivistisch dat welhaast van een verslaving gesproken kan worden. Illustratief hiervoor zijn de weerstanden tegen privatisering.

De samenleving zal de komende jaren een pijnlijke ontwenningsskuur moeten ondergaan. Daarom moeten we niet de illusie hebben dat als taken bij de verzorgingsstaat worden weggehaald, vanzelfsprekend de verzorgingsmaatschappij zal ontstaan. Particulieren en hun organisaties zullen niet automatisch die taken oppikken. Het gevaar is niet denkbeeldig dat mensen dan nog meer op zichzelf zullen terugvallen en de ik-cultuur alleen maar versterkt wordt. Parallel aan de terugtrek van de overheid dienen randvoorwaarden gecreëerd te worden die mensen stimuleren om zaken zelf aan te pakken. Dit veronderstelt een fundamentele mentaliteitsverandering, waaraan door vorming, maar ook in het onderwijs aandacht moet worden besteed. Bij uitstek een partij als het CDA heeft tot plicht om aan het nieuwe appèl dat op de burgers gedaan wordt, invulling te geven. De 'confrontatiepolitiek' zoals die in het rapport VS/VM wordt voorgesteld is hiertoe een goede weg. Een belangrijk kenmerk van onze samenleving is immers dat steeds meer de band tussen prestatie en beloning, tussen genieten en betalen is doorgesneden. Onze maatschappelijke structuren geven nog te veel ruimte voor het verkrijgen van voordelen zonder dat daar rechtstreeks de werkelijke kosten tegenover staan. Dit werkt een toenevend beroep op de overheidsvoorzieningen in de hand. Het gaat erom de relaties tussen kosten en baten voor de mensen weer zichtbaar te maken en hen ermee te *confronteren*.

De noodzaak om de omvang van de overheidsbemoeïing terug te brengen tot aanvaardbare proporties klinkt overal in VS/

VM door. Des te opvallender, dat in dit verband nagenoeg geen aandacht wordt besteed aan het zeker voor de komende jaren actuele 'issue', de deregulering. Dit onderwerp leent zich toch zeker voor een principiële beschouwing.

Het lijdt geen twijfel dat de wetgevings-machinerie in de achter ons liggende jaren op te hoge toeren heeft gedraaid. Dit werd mede veroorzaakt doordat bij nieuwe regelgeving te veel is uitgegaan van het maximaal wenselijke in plaats van het minimaal vereiste⁵⁾. Daarbij komt dat de wetgever zich onvoldoende rekenschap heeft gegeven van de niet beoogde effecten die regelgeving met zich brengt, zoals de extra kosten voor het bestuur en de extra lasten voor het bedrijfsleven. Dit proces werd nog eens versterkt doordat zowel in de politiek als in de ambtenarij teveel is overgelaten aan specialisten. Dit had tot gevolg, dat men onbedoelde effecten op andere terreinen niet of onvoldoende meewoog of simpelweg op de koop toenam. Toch zal men moeten waken voor een deregulerings-roes. Deregulering moet niet ontaarden in het eenvoudige weg afschaffen van regelgeving, dan wel ontregeling. Het gaat er vooral om te komen tot een doorzichtiger en consistente wetgeving, eenvoudige minder gedetailleerde regels, minder bureaucratie. Men kan daarom beter spreken van herregulering⁶⁾. Bovendien zal ook in de komende tijd nieuwe regelgeving nodig zijn, bijv. om de zich ontwikkelende informatie-maatschappij in goede banen te leiden.

De samenleving is dynamisch en in permanente ontwikkeling. Dit veronderstelt een flexibele overheid, die inhaakt op de veranderingen in de maatschappij: zich op bepaalde gebieden geleidelijk terugtrekken en zich met nieuwe ontwikkelin-

gen bezighouden. De ervaring leert dat het laatste gemakkelijker verloopt dan het eerste. Een reden te meer voor een voorzichtig en goed afgewogen overheidsbeleid bij het betreden van nieuwe terreinen. Deze afweging dient niet ad hoc plaats te vinden, maar aan de hand van een normatief kader. Aanknopingspunten daarvoor kunnen worden gevonden in de grondbeginselen van het christen-democratisch denken waarop ik in de volgende paragraaf inga.

Begin-selen

'Er is binnen het CDA geen verschil van mening over de betekenis van onze politieke beginselen: ze bieden houvast en perspectief', aldus VS/VM. Verschil van mening ontstaat echter over de vraag hoe deze beginselen gehanteerd moeten worden bij het bepalen van de politieke koers. Dit onderwerp komt aan de orde in het rapport 'Appèl en Weerklank' (A/W).

Daarin staan een aantal behartigenswaardige noties, waaronder:

- de noodzaak van het *gelijktijdig* toepassen van de kernbegrippen (gerechtigheid, gespreide verantwoordelijkheid, rentmeesterschap en solidariteit);
- deze kernbegrippen niet gebruiken als 'christelijke saus';
- noodzaak van scholing van het partij-kader in verdieping van inzicht en hantering van deze kernbegrippen.

Het rapport verdient waardering voor de centrale plaats die het toekent aan de christen-democratische grondslagen die een levensbeschouwelijke partij als het CDA moeten dragen. Wel moeten mij een tweetal kanttekeningen van het hart. Zij betreffen:

- de toetsing van het beleid aan de chris-

5) *Deregulering van overheidsregelingen*, rapport van de Commissie Vermindering en Vereenvoudiging van overheidsregelingen, 1983.

6) Zie *Economie en Maatschappij, waarheen?*, inleiding door drs. H.H.F. Wijffels voor de Brabantse-Zeeuwse Werkgeversvereniging, oktober 1983.

ten-democratische beginselen:
 – het gebruik van de Bijbel ten behoeve van politieke standpuntbepalingen.

In de voorgestane hantering van de beginselen bij het te voeren beleid, ligt het accent mijns inziens te veel op toetsing achteraf. Aanbevolen wordt dat de afdelingen het gevoerde beleid bij gelegenheid van het jaarverslag toetsen aan het verkiezingsprogram en het program van uitgangspunten. Met toetsing aan het verkiezingsprogram ben ik het uiteraard eens. Maar bij toetsing aan het program van uitgangspunten plaats ik een groot vraagteken. Het gevaar is niet denkbeeldig dat deze toetsing aangegrepen wordt als *legitimering achteraf* van het gevoerde beleid. Daarmee devalueert niet alleen de waarde van de grondslagen, maar bovendien bestaat de kans dat het tegendeel wordt bereikt van wat men beoogt. Beginselen kunnen nu eenmaal niet fungeren als meetlat voor het concrete beleid. Door uiteenlopende interpretaties van de beginselen verliest het CDA alleen maar aan duidelijkheid.

Ook zal het CDA ervoor moeten waken dat zijn beginselen zodanig kunnen worden geïnterpreteerd, dat gemakkelijk aansluiting gevonden kan worden bij het modieuze politieke denken. Zo is het begrip solidariteit in de achter ons liggende jaren te zeer gebruikt ter legitimering van de uitbouw van het sociale-zekerheidsstelsel. Het begrip rentmeesterschap leek vooral gereserveerd voor een beleid gericht op de 'economie van het genoeg'.

Beginselen dienen voor het CDA de functie te hebben die het woord zelf geeft: *beginselen*. Het gaat erom voor belangrijke politieke vraagstukken – zoals de rol van de overheid, vrede en veiligheid, arbeid – een normatief kader te ontwikkelen dat houvast biedt voor concretisering van de dagelijkse politiek. Be-

ginselen staan dus aan het begin van een standpuntbepaling en lenen zich niet voor permanente toetsing, halverwege en achteraf. Alleen zo blijven zij een appèl doen op het vitale denken in de samenleving.

Een tweede kanttekening die ik bij het rapport zou willen maken betreft het gebruik van de Bijbel bij de politieke standpuntbepaling. De suggestie wordt gewekt dat bijbelstudie als zodanig een onderdeel moet zijn van het politieke handelen. Ik ben het hiermee niet eens. Het zijn primair de christen-democratische beginselen die richtinggevend zijn. Het is onjuist om over deze grondslagen heen naar de Bijbel te reiken als ondersteuning en bron voor politieke discussies. Zeker wanneer dit geschiedt in de vorm van 'stelselmatige studies van bijbelse gegevens'. Men stelt dat de Bijbel niet als een politiek receptenboek gehanteerd moet worden, maar dit gevaar is wel degelijk aanwezig. Zeker wanneer het CDA, meer met 'zelfstandige studies van de bijbelse gegevens aan de discussie over bijv. vrede en veiligheid, homofilie, buitenlandse werknemers etc.' moet deelnemen. Ik vrees, dat men dan snel in een heilloze interpretatieslag gewikkeld raakt. Een voorbeeld: uit een en dezelfde Bergrede worden door voor- en tegenstanders van het bezit van kernwapens argumenten ontleend ter ondersteuning van hun standpunt ⁷⁾.

Binnen het CDA moet er gelet op de onderscheiden geloofsrichtingen, ruimte zijn om in verschillende mate de Bijbel bij de politieke invulling te betrekken. Er is nu eenmaal een verschil in cultuur tussen CDA-Dokkum en CDA-Geleen. Dit heeft niets te maken met de bloedgroepenproblematiek in partijtechnische zin, maar met het kunnen beleven van de eigen (protestantse en katholieke) denkwereld.

7) Vgl. de interpretatie van de bijbeltekst 'Zalig de vredeftichters' (Math., 5:9).

Versterking van appèl

Tot besluit nog enkele gedachten over de versterking van het christen-democratisch appèl op de (jongere) kiezer. Er bestaat bezorgdheid over de geringe aanhang van het CDA onder de jongeren. Hoe krijgt het CDA weer vat op de jeugd?

Eerste vereiste is meer duidelijkheid en consistentie over de hoofdthema's van beleid. Men moet zich realiseren dat de huidige kiezer veel meer 'issue'-georiënteerd is. Dat geldt met name voor de grote categorie zwevende kiezers waaronder veel jongeren. Daarom is het van belang dat het CDA voor de eigen profilering niet alleen de juiste thema's kiest, maar deze ook duidelijk presenteert. Dit betreft in het bijzonder de Tweede Kamer-fractie die – en dat niet alleen op jongeren – nogal eens schipperend en onduidelijk overkomt.

In de tweede plaats wekt het CDA de indruk van een 'grijze partij'. Jongeren moeten, zoals ook in A/W bepleit, meer kansen krijgen om partijpolitieke en bestuurlijke functies te vervullen. Uiteraard moet voor partijfuncties bekwaamheid voorop blijven staan. Des te belangrijker om het vormingswerk te richten op het creëren van een jong kader. Jongeren moeten volwaardig in het partijwerk kunnen functioneren. Het is een goed voorstel de 'pensioenleeftijd' van het CDJA tot 25 jaar te verlagen.

Een derde factor van betekenis is de losse band van jongeren met de kerken als instituut. De cijfers in VS/VM over ontkerkelijkheid spreken duidelijke taal. Het aantal mensen dat zegt niet tot een kerkgenootschap te behoren groeide van 33% in 1966 tot 44% in 1979. Deze cijfers krijgen nog meer reliëf doordat het gros van de CDA-kiezers een duidelijke relatie met een kerk heeft. De toenemende ontkerkelijkheid behoeft niet per definitie te leiden tot een afkalving van het kiezersbestand. Ook zij die geen band

ervaren met de kerk als instituut kunnen zich aangesproken voelen door de christen-democratische benadering van maatschappelijke vraagstukken. Met name op deze doelgroep doet het CDA eerder een appèl door een duidelijke operationalisering van zijn christen-democratische beginselen, dan door een bijbelse interpretatie daarvan.

Ten vierde moet het CDA zich realiseren, dat de snelle veranderingen in onze maatschappij met zich brengen dat jongeren op een andere manier in de samenleving willen en moeten functioneren. Grofweg kan men een scheidslijn trekken tussen 35-plus en 35-min. De 35-plussers vormen de generatie van de éénverdiemers, van de traditionele rolverdeling binnen het gezin. Zonder ook maar enigszins af te willen doen aan de waarde hiervan, moet geconstateerd worden dat jongeren doorgaans een ander verwachtingspatroon hebben. Zij zijn de generatie van een andere rolverdeling tussen man en vrouw. Beiden hebben deel aan zowel de maatschappelijke activiteiten buitenshuis als de verzorgende taken binnenshuis. Voor hen is het niet langer vanzelfsprekend dat zij een (40-urige) baan zullen hebben. Arbeid en vrije tijd krijgen een andere betekenis. Naar mijn mening zijn voor het CDA de traditionele patronen in de maatschappij nog te zeer richtinggevend voor het politieke denken. Daardoor bestaat het gevaar dat de partij meer reageert dan initieert. Om ook een appèl te zijn voor jongere kiezers, moet het CDA een eigen visie ontwikkelen op een op de toekomst georiënteerde samenleving.

Er is wel gesuggereerd dat het CDA met deze rapporten een nieuwe weg inslaat. Ik deel deze opvatting niet. In feite wordt de lijn doorgetrokken van eerdere rapporten zoals Gespreide Verantwoordelijkheid. Maar zowel door partij als fractie, is die lijn onvoldoende in concreet

politiek handelen omgezet. De politieke uitgangspunten werden geen gemeengoed, wellicht door een gebrek aan partijdiscussie. Het is te hopen dat de rapporten VS/VM en A/W wel intensief binnen de partij worden besproken. Als de

waardevolle suggesties hieruit ter harte worden genomen kan het CDA zijn eigen gezicht duidelijk laten zien.

